

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

פרשת חיי שרה, תשס"ו
מספר 628מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הצצה לדרכו הפרשנית של ה"משך חכמה"*

בפרשתנו אין מצוות עשה או לא תעשה הכלולות בתרי"ג מצוות. דווקא בשל כך מעניין לבחון זיקה בין הנהגותיהם של אבותינו בטרם ניתנה תורה בסיני ועדיין היא מונחת בחיקו של הקב"ה, לבין הלכות ומנהגים ישרים המובאים בדברי חז"ל.

בנושא זה עסק רמ"ש הכהן מדווינסק, וראש וראשון למבארי שיטתו הוא הרב ד"ר יהודה קופרמן, שבאריכות ובשיטתיות הראה את דרכו המיוחדת של בעל ה"משך חכמה"¹. בין היתר הצביע על מגמתו של הרב למצוא מקורות מתוך המקרא להלכות שונות בחז"ל שלא צוין להן מקור מפורש.

לעניות דעתי, היו לרמ"ש כמה מטרות בהלכו בכיוון זה.

1. לחשוף את הקשר ההדוק בין מה שנקרא בפינו תורה שבכתב לבין מה שנקרא בפינו תורה שבעל פה. ראייה זו מחזקת את האמונה בתורה מן השמים, במשנת חכמים ובביאורם למצוות.

2. לחנך ולהרגיל את הלומד לחדד את חושי ולגלות מעבר לפירוש המילה והבנת הנושא גם רמיזות להלכות ומנהגים שלימים התבררו בתלמוד, ואולם שורשם קדום ונמצא כבר בהנהגתם היומיומית של אבותינו. נסה להצביע על כיוון פרשני-חינוכי זה בפירוש ה"משך חכמה" לכמה פסוקים בפרשתנו.

א. לפני קבורת שרה כתוב: "ויקם שדה עפרון... לאברהם למקנה לעיני בני חת" (כג: יז-יח), ולאחר קבורתה כתוב שוב: "ויקם השדה... לאברהם" (כג: כ), ללא התוספת "לעיני בני חת". לפי רמ"ש, מכאן הבסיס לשיטת הגאונים המוזכרת בביאור הגר"א לחושן משפט קצ"ד, שישראל הקונה קרקע מעכו"ם באחד משלושת הקניינים - כסף, שטר או חזקה, הועיל הדבר להוציאה מרשות העכו"ם, אבל לא תיכנס לרשות ישראל עד שיבצע את שלושת הקניינים, ולכן רק לאחר הקבורה קם השדה לאברהם.

רואים אנו כיצד על-ידי תשומת לב להבדל לשוני שוודאי ניתן לפרשו באופנים רבים, מקשר רמ"ש בין סיפורי האבות לדרכי קניין קרקע המפורטות בשולחן ערוך.

ב. דוגמה נוספת ניתן לראות בפירושו לפסוק "ה' א-להי השמים... ואשר דָּפַר לי ואשר נשבע לי... ולקחת אשה לבני משם" (כד: ז). הרמ"ש מוצא בפסוק זה מקור להלכה המובאת

* רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק, תר"ג-תרפ"ו, חיבר גם את "אור שמח" על הרמב"ם. עוד בחייו נקרא "שר התורה", והיה מעמודי התווך של יהדות ליטא-פולין בדור שלפני השואה.

¹ פרקי מבוא לפירוש "משך חכמה" לתורה, ירושלים תשל"ו.

במהרי"ק,² שהבן אינו חייב לשמוע לאביו אם האב מתנגד לנישואיו עם אישה שהוא חפץ בה. הרמ"ש רואה לכך רמז בעובדה שאברהם לא ציווה את יצחק לא לשאת אישה מבנות הכנעני, אלא הטיל את המשימה על עבדו, אליעזר.

דיוקים אלו אינם הכרחיים, ובהחלט ניתן היה לפרשם אחרת או לא לייחס להם חשיבות, כפי שאכן עשו מפרשים בני דורו של רמ"ש - הנצי"ב מוולוז'ין בפירושו "העמק דבר" ורבי מיכל אפשטיין בפירושו "תורה תמימה", על אף שבדרך כלל הם הולכים בדרך פרשנית דומה ומשתייכים קטגורית לבית מדרשו של הגר"א.

ג. "ויאמרו מה" יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב הנה רבקה לפניך קח ולך" (כד:ג-נא). בתוך שיחתם של אליעזר ולבן מוצא רמ"ש רמז להתדיינות הלכתית. הרי אברהם הוא שליחו של יצחק לקידושין, וכיצד אם כן הוא ממנה שליח במקומו והרי אין שליח עושה שליח, שכן הדבר הוא "בניגוד" לדעה אחת בשולחן ערוך (אבן העזר סימן לו) - כך לכאורה יכול היה לבן לטעון ולסרב לקבל מעבד אברהם את מעשה הקידושין. אלא, היות ש"מה" יצא הדבר" אזי אין הדבר תלוי ברצון המתקדשת כלל, ובמקרה כזה לכל הדעות שליח עושה שליח לקידושין.

בדרך פרשנית זו קובע רמ"ש עמדה בשאלת מעמדם של האבות ומעשיהם, למרות שהאירועים מתרחשים לפני מעמד הר סיני ואצל אנשים שלדעת מקצת מהראשונים הם אולי בסטטוס של בני נח. רמ"ש מבקש למצוא בהליכותיהם יסודות להלכות ומנהגים שגובשו לאחר מתן תורה ובמשך הדורות, שהרי עפ"י דעה בחז"ל האבות (ועבדיהם) קיימו את התורה כולה. במילים אחרות, הייתה נוכחות ממשית לרצונו של בורא עולם בכל מעשיהם, ולכן ניתן למצוא "התאמה" בין מעשה אבות לתורתם של בנים.³

מעיון במספר תשובות של פוסקי דורנו מתקבל הרושם שהם התייחסו לספר "משך חכמה" כאל ספר הלכה לכל דבר ש"הוצמד" לפרשיות השבוע. פירושו מובאים לעתים כתשתית ראייתית לפסקים שונים מבלי שהמצטטים יצינו שה"פסק" מופיע בספר פירושים לתורה.⁴ ייתכן מאוד שכך תפס רמ"ש עצמו את ספרו, כספר בעל משמעות הלכתית, גם כשהרעיון מתבסס על פרשנות התורה ולא על סוגיות התלמוד.

הרב צבי טל (טייך)

מנחה בתכנית הידברות דתיים-חילוניים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname - 1 first-name - last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

² שורש קסז וברמ"א יו"ד רמ, כה.

³ סוגיה זו העסיקה אותי בעבודה שהגשתי לשם קבלת תואר מוסמך בתלמוד על הנושא: החתם סופר - מחקרים במשנתו, רמת גן תשנ"ז, ובייחוד בעמ' 78 - 84. לדעתי יחסו של רמ"ש ללימוד הלכות מהפוסקים דומה ליחסו של החת"ס.

⁴ הרחבה של רעיון זה ניתן יהיה לקרוא בקרוב בעבודת דוקטור שהוגשה בימים אלו לשיפוט באוניברסיטה ע"י ידידי הרב עו"ד יצחק כהן, שעוסק בהרחבה במשנתו של רמ"ש הכהן מדווינסק.